

СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИТМІКО-СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Н.В. Шевельова-Гаркуша (Херсон)

У статті здійснено огляд науково-лінгвістичних підходів, систематизовано дослідження вітчизняних та закордонних вчених щодо семантичних та функціональних особливостей ритміко-синтаксичної організації текстів сучасної американської поезії, окреслено перспективи подальших лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: формальна, структурна, семиотична поетики, лінгвопоетика, рядок, поетичний ритм, рима, метр, ритміко-синтаксичне словосполучення, ритмічна константна одиниця, анжамбеман.

В статье осуществлен обзор научно-лингвистических подходов, систематизированы исследования отечественных и зарубежных ученых по проблеме организации текстов современной американской поэзии, очерчено перспективы дальнейших лингвистических исследований.

Ключевые слова: формальная, структурная, семиотическая поэтики, лингвопоэтика, строка, поэтический ритм, рифма, метр, ритмико-синтаксическое словосочетание, ритмическая константная единица, анжамбеман.

The article presents an overview of the scientific approaches, focuses on the native and foreign investigations of semantic and functional peculiarities of the rhythmico-syntactic organization of the modern American poetic texts. The further perspectives of linguistic research are outlined.

Key words: formal, structural, semiotic poetics, linguopoetics, a line, poetic rhythm, rhyme, meter, rhythmico-syntactic word combination, the rhythmic constant unit, enjambment.

Для розкриття теми дослідження нами здійснено огляд наукового доробку, визначено підходи різних шкіл та течій щодо проблеми ритміко-синтаксичної організації, до якої зверталися на початку ХІХ століття поети-символісти (А. Білий, В.Я. Брюсов, С.С. Бобров), представники формальної поетики (Б.В. Томашевський, Ю.М. Тинянов, В.М. Жирмунський, О.М. Пешковський, В.Б. Шкловський, В.Б. Холшевніков, Р.О. Якобсон, О.М. Брік, Б. І. Ярхо, Б.М. Ейхенбаум тощо), структурно-семиотичної поетики (Ф. де Сосюр, А. Сеше, Ю.М. Лотман, Р.О. Якобсон, М.О. Краснопорова, А.М. Колмагоров, К.Ф. Тарановський, Б.М. Ейхенбаум, Г.О. Вінокур, Ю.М. Тинянов, О.Н. Грінбаум, І.Р. Гальперін), лінгвопоетики (Г.М. Поспелов, М.Г. Тарлінська, Н.П. Неборсіна, Т.В. Скулачова, М.Л. Гаспаров, Л.І. Белехова).

Отже, об'єкт статті – ритміко-синтаксична організація текстів сучасної американської поезії. Предметом дослідження є семантичні та функціональні особливості організації віршованого мовлення.

Мета роботи – визначити одиниці ритміко-синтаксичної упорядкованості поетичних текстів сучасної американської поезії шляхом критичного аналізу наукового доробку з проблеми синтаксису поетичного мовлення.

Актуальність теми статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних досліджень на характеристику семантичних та функціональних особливостей мовних фактів у тому числі і ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів та необхідністю висвітлення проблеми в новій парадигмі.

В лінгвопоетиці виділяють такі види творів: *прозовий, поетичний* і як окремі підвиди дольнику/тонічного віршу *ритмічну прозу, вільний та білий вірші* [9, с. 27; 15, с. 198].

Англійське віршоване мовлення як і будь-яке інше виникло з *пісні* [7, с. 264]. Сучасний вірш є самостійною поетичною системою, попередньо відділившись від музичного супроводження в пісні. Із часів античності проблема композиційної побудови віршованих текстів як таких, що наспівуються, цікавила багатьох поетів та теоретиків (Аристотеля, Гесіода, Сапфо тощо), які спиралися на описові методи дослідження та методи синхронного аналізу текстів [7, с. 265].

Віршознавство як наукова доктрина почала розвиватися лише в XVIII-XIX століттях, коли своєї популярності набувала класична силабо-тонічна система віршування [7, с. 265]. З усіх галузей літературознавства саме віршознавство вважається найбільш *формалізованою наукою* з точними методами дослідження.

На початку XX століття над «спеціально-метричними штудіями» [14, с. 382] працювали вчені-символісти А. Білий, В.Я. Брюсов, С.С. Бобров, В.О. Чудовський, К.В. Мочульський тощо. Їхня теорія *ритмічної прози* і графічні методи підрахунку «*ритмічних відступів*» в 20-і роки XX століття піддалися критиці збоку вчених Московської фортунатівської школи.

Для того, щоб визначити способи та засоби організації вірша, представники формальної та структурної поетик серед *одниць* віршованого тексту вказують такі: склад, стопу, рядок і строфу. *Склад* як найкоротша одиниця є складовою ритмічних рядів. Проте слід зазначити, що для англійської мови, яка має довгі та короткі голосні, склади не виступають ритмічною одиницею, оскільки вони вимовляються з різною швидкістю [8, с. 14; 13, с. 87]. *Стопа* як ритміко-мелодична одиниця другого рівня утворюється за наявності декількох складів, на один з яких робиться ритмічний акцент. Але не стопа є визначальним диференційним фактором при розмежуванні поетичних та прозових творів. *Рядок / “a line” (або ритміко-синтаксичне*

словосполучення) як найбільш важлива ритмічна одиниця третього рівня утворюється за допомогою декількох стоп та являє собою закінчену ритміко-мелодичну фразу [16, с. 1138]. Рядок має більш самостійне значення за попередні одиниці. Він характеризується певною метричною схемою / «ритмічним імпульсом/профілем» [8, с. 14; 4, с. 15]. **Строфа** як основна композиційна одиниця четвертого рівня складається з декількох рядків, об'єднаних між собою в цикл. Найчастіше строфа як структурна динамічна єдність складається з чотирьох рядків. Вона реалізується в історичному русі певного жанру.

Слідом за формалістами (зокрема, за Ю.М. Тиняновим, О.М. Бріком) та структуралістами ми дотримуємося тієї думки, що основною ритміко-синтаксичною одиницею віршованого мовлення є *рядок*.

Рядок як *ритміко-синтаксичне словосполучення* відрізняється від *простого рядка* тим, що слова включаються в певну ритмічну одиницю; від *чисто ритмічного сполучення* він відрізняється тим, що слова поєднуються не тільки за *фонетичною* ознакою, але й за *семантичною*. Рядок – це певна *ритмічна константна (рівностопна) одиниця* [4, с. 26].

Віршований рядок має три параметри:

- *метр/внутрішню структуру* (наголос, склад);
- *метричну композицію* (спосіб розташування рядків у тексті);
- *довжину*.

Узагальнюючи дослідження вчених формального та структурного підходів, доходимо висновків, що рядок як критерій ритміко-синтаксичної організації вірша виконує такі **функції**:

- *смислоутворюючу/інформативну/естетичну* – створює образність, тобто художнє значення, ідею твору, його загальну евокативність (*семантичне навантаження*);
- *тактотворчу* – задає ритмічно упорядковану систему звуків;
- *композиційну* – відтворює певну організаційну структуру вірша;
- *динамічну* – задає ритмічний рух членуванням на стопи, рядки, періоди, строфи (*функція прискорення або уповільнення темпу*);
- *жанровизначальну* – виокремлює особливості одного жанру від інших: так, *вільний вірш* (вірш, в якому рядки нерідко збігаються з синтаксичним рядком) є віршованим (а не прозовим) явищем саме тому, що в ньому є первинний ритм;
- *стилістичну* – емпатизація повідомлення, збільшення метричної чіткості;
- *експресивну, емоційно-оцінну* – виражає певні відчуття автора;
- *тональну* – відтворює інтонаційний малюнок;
- *графічно-зображувальну* – фіксація поетом строф у певному графічному порядку задля більшої виразності повідомлення.

Отже, першим способом організації віршованого мовлення є *графічне членування на рядки*. *Графічне / композиційне членування* віршованого тексту на ритмічні одиниці виражається в тому, що кожний віршований рядок починається з окремого рядка.

Основними *принципами графічного членування* є [1, с. 103]:

- *принцип «золотого перетину»* (розподіл на дві, чотири частини);

- *принцип симетрії/дихотомії/статики/вірогідності* [8, с. 13]. Формалісти інтерпретували симетрію, як принцип закономірної організації поетичного тексту. Вірш не існує у вигляді ізольованого рядка: відчуття його виникає лише з ритмічної інерції, тобто при повторенні двох або трьох рядків. Але рядок існує лише у складі строфи / строфоїда [1, с. 105].

Наступною умовою створення поетичного тексту є *ритмічна організація рядків*.

Віршований ізометризм підпорядковується закономірному чергуванню сильних та слабких складів, які об'єднуються в фонетичні ряди / віршовані рядки, що повторюються з певною періодичністю. Закон чергування виражається в певній метричній (ідеальній) схемі, яка видозмінюється в реальний ритм вірша («рух» / «ритмічний імпульс» [4, с. 16]).

Ритм як конструктивна основа вірша є пріоритетним фактором для формалістів на відміну від символістів, для яких важливою була метрична система наголошеності та ненаголошеності. Для формальної школи необхідною умовою створення поезії є те, що віршоване мовлення не підпорядковується ідеальній схемі (метриці), а створює певні ритмічні відхилення.

Структуралісти підкреслювали, що *ритм* – це не порушення метричної схеми (як вважала більшість формалістів), що форма не є просторовим, а є тимчасовим виміром поетичного тексту, і тому принцип оформлення не є статичним [8, с. 15].

Загальне поняття віршованого ритму М.Л. Гаспаров, слідом за Б. Томашевським, поділяє на два види: *первинний* і *вторинний*. Первинний ритм виникає тому, що віршований потік завдяки основним віршованим паузам поділяється на *рядки* (рос. – *стихи/строки*), які і виступають одиницями первинного ритму. Первинний ритм, який утворюється чергуванням рядків, – основа віршованого ритму [1, с. 102].

Структуралісти критикували формалістів за те, що останні зосереджували свою увагу окремо на метрі, ритмі, рими та строфіці, забуваючи про те, що вони існують у *художній єдності цілого* [6, с. 28].

Наряду з фонетичною композицією в межах метричної організації діє *закон словесної інструментовки / організації*. Ритм є організуючим принципом по відношенню до словесного матеріалу вірша. Однією з характеристик ритму є принцип повторюваності, в основі реалізації

якого лежить ритм, рима, лексико-синтаксичні повтори, паралелізми, алітерації, асонанси [9, с. 49].

Повтор як різновид паралелізму (*анафоричний, епіфоричний, епанастрофічний, епаналепсичний*), на думку постструктуралістів 90-х рр. ХХ ст. (М.Л. Гаспарова, Ю.М. Лотмана, М.О. Краснопорової, О.Н. Гринбаума, Т.В. Скулачової, Н.П. Неборсіної, К.Ф. Тарановського, Т.М. Шишкіної, Ю.І. Левіна та деяких інших), є одним з основних засобів членування.

До комбінаційних *повторів словесно-звукового матеріалу* належать повтори: аналогічних/тотожних складових груп (тонічний ритм); рим; схожих звуків на рівних композиційних місцях усередині рядка (внутрішня рима); римованих закінчень, які чергуються; паузи в кінці кожного рядка; цезур [4, с. 94].

Закон синтаксичної організації (поетичний синтаксис) впливає на композиційне членування рядків: ритміко-синтаксичний період або кінець речення збігається із кінцем рядка в синтаксичному та семантичному відношеннях.

У кінці кожного рядка стоїть віршована пауза. Вона позначається *однією косою лінією* (/ – невеликі ритмічні групи, які поділяються на рядки за допомогою синтаксичного членування) та *двома косими* (// – метричне членування періоду / двох рядків). Таке членування можна простежити у наступному вірші, де перша частина періоду при аналізі відділяється однією косою, а інша заключна частина – двома .

We were very tired, we were very merry — /

We had gone back and forth all night on the ferry. //

(E.S-V. Millay «Recuerdo»).

Повтори як різновид паралелізму зустрічаються також на синтаксичному рівні. Серед основних зазначають повтори віршованих рядків однакової довжини, паралельних синтаксичних конструкцій в межах декількох співвіднесених один з одним рядків, композиційного розподілу віршованого твору на строфи (строфічний ритм). Синтаксичні форми, які повторюються або різні випадки ритміко-синтаксичного паралелізму формалісти (зокрема, О.М. Брік [4, с. 27]) називають *ритміко-синтаксичними фігурами* (анафора, хіазм/обернений паралелізм, повтори синтаксичних елементів).

Варто розрізняти два *типи паралелізму* як основи строфічного членування на синтагматичному рівні: синтаксичний та ритмічний. *Синтаксичний паралелізм* відрізняється від *ритмічного* тим, що перший з них вказує на синтаксичну організацію рядка, а другий – на синтаксично паралельні слова, які знаходяться на ритмічно паралельних місцях. Ритміко-синтаксичний паралелізм зв'язаних між собою рядків утворює більшу одиницю – *ритміко-синтаксичний період*.

У річищі структурного підходу, зокрема *теорії вірогідності*, вченими розглядається питання про *статичну незалежність ритмічних форм* одного рядка від форм інших рядків строфи. В.Б. Шкловський, Ю.М. Тинянов, К.Ф. Тарановський заперечували незалежність рядків як таку, яка концептуально не відповідає природі вірша («*строфа як ритмічна єдність*») [8, с. 19].

У сучасній англійській поезії часто простежується протиріччя між *метричним* та *синтаксичним членуванням*, коли *метрична одиниця* (рядок) не збігається із *синтаксичною* (реченням) / коли речення закінчується або починається з середини рядка. Це стилістичне явище має назву «*анжамбеман*» (*enjambement*), яке при аналізі художнього поетичного твору позначається трьома косими лініями (///) [4, с. 25]. Указане стилістичне явище особливо помітне на фоні збігання *синтаксичної групи* (речення) з *ритмічною* (рядком). Це свідчить про звукову самостійність і незалежність основної віршованої паузи від інтонації, про її звукову автономність. При віршованому перенесенні потрібно підвищити голос, щоб було зрозуміло, що далі йтиме продовження.

Перенесення рядку в *пісенній ліриці* не було як такого. Цей стилістичний прийом одними з перших використали французькі романтики в двовіршах (класичний олександрійський вірш) та англійські сентименталісти (Томсон та інші) у вільних віршах. Це явище можна простежити у фрагменті з вірша Томаса С. Еліота «Пустир» («The Wasteland»), в якому автор розриває синтаксичний зв'язок дієслова з додатком, переносячи останній член речення на інший рядок:

April is the cruelest month, breeding ///

Lilacs out of the dead land, mixing ///

Memory and desire, stirring ///

Dull roots with spring rain.

(T.S. Eliot «The Wasteland»)

Отже, основними *функціями перенесення* є: емоційне забарвлення та напруження, ефект здивованості; мелодичне підвищення слова, яке є перенесеним; зближення з нормами розмовного стилю [3, с. 24].

Постструктуралістами виділено такі *види синтаксичних зв'язків* у результаті *анжамбеман/перенесення рядку*: предикативний зв'язок; зв'язок прямого/прийменникового об'єкта; обставинний зв'язок; атрибутивний зв'язок; зв'язок із доповненням [10, с. 128]. Такі порушення є типовими для постмодерної поезії.

Закон тематичної організації віршованого мовлення є не менш важливим за попередні. У ритмічному мовленні обов'язково реалізується потік поетичних думок. Поняття форми, змісту та їх співвідношення розглядалися в різні часи по-різному. У традиційному

віршознавстві (до 1910-х рр.) вивчалася естетично значуща, художня, якісна сторона вірша (*семантичне навантаження*). У річищі формального та структурного підходів акцент робився на *формальні*, текстові, кількісні характеристики вірша. Постструктуралісти, на відміну від попередніх вчених, свою увагу приділяють рівною мірою як *естетичній/семантичній*, так і *формальній стороні*. Естетико-формальне віршознавство розкриває «формулу» вірша, яка передбачає урахування ритмічного, формального та змістовного компонентів поетичного мовлення [6, с. 28].

Отже, оскільки рядок характеризується *трьома чинниками: метром, ритмом, римою*, а також оскільки фонетичні закономірності простежуються на *трьох рівнях мови: звуковому, словесному та образному*, структуралісти слідом за формалістами (зокрема, Б.І. Ярхо), розглядають три рівні (звуковий, словесний, образний/семантичний) і шість підрівнів (фоніка/звукопис, метрика; граматика: морфологія та синтаксис; стилістика: тропи та фігури), а відтак вісім співвідношень між віршовими та іншими рівнями: *ритм і граматика, рима і граматика; ритм і семантика, рима і семантика; ритм і фоніка, рима і фоніка; метр і стилістика, метр і семантика* [6, с. 29-32]. Зазначені співвідношення відображені графічно в наступній таблиці:

Таблиця 1

Види співвідношень між віршовими та мовними рівнями

<i>Рівні:</i>	Звуковий		Словесний		Образний
<i>Підрівні:</i>	Фоніка (звукозапис)	Метрика	Граматика		Семантика
			Морфологія	Синтаксис	
Метр					+
Ритм	+			+	+
Рима	+			+	+

Співвідношення *ритм-морфологія-синтаксис* на матеріалі англійської поезії досліджували М. Г. Тарлінська, Т.В. Скулачова. Виділяючи деякі особливості англійського віршового мовлення, вони дійшли висновку, що синтаксичні зв'язки розподіляються в рядку нерівномірно: щільніші зосереджуються вкінці, особливо, означувальні (for instance, «*my heart break*», E.S-V. Millay «Departure»), а слабкіші пересуваються напочаток (for example, «*into the darkness they go*», E.S-V. Millay «Dirge Without Music»). Так в реченні «*Love has gone and left me*» (E.S-V. Millay «Ashes of life») зв'язок такий: *сильний – слабкий – сильний*, а у фразі «*With*

never the rut of a road in sight) (E.S-V. Millay «Departure»): *слабкий зв'язок – сильний – сильний*. Зміну сильних та слабких позицій учені пояснюють *законом альтернуючої сили словорозділу* від кінця до початку рядка: *плавність / відривність рядків* визначається ритміко-синтаксичною закономірністю сильних і слабких позицій (*синтаксичний відрив*).

Вчені формальної поезики встановили чітку взаємозалежність синтаксичних та ритмічних законів. Ця закономірність викликала протиріччя між дослідниками з приводу прямої *залежності ритму від синтаксису*. Але більшість з формалістів та структуралістів дійшли висновку, що така думка є безпідставною. *Ритм* – це явище фонетичне (закономірне чергування сильних та слабких складів). Певний зв'язок між ними простежується, але ритм не може пояснюватися виключно законами синтаксису. Ці два закони підпорядковуються вищому з них – художньому впорядкуванню словесного матеріалу, його композиційній побудові. Композиційні форми ліричного віршу визначаються конкретним застосуванням цього закону.

Отже, проаналізувавши дослідження вітчизняних та зарубіжних учених в парадигмі традиційної, формальної, структурно-семіотичної поезики, а також лінгвопоетики щодо проблем ритміко-синтаксичної організації віршованого мовлення, ми дійшли висновків, що вченими-формалістами та структуралістами виділяються *чотири одиниці вірша*: склад, стопа, рядок та строфа, серед яких основною є рядок як найбільш важлива ритмічна одиниця.

Послідовники формального та структурного методів виділили основні параметри рядку як певної ритмічної константної одиниці, а саме: *метр/внутрішню структуру* (наголос, склад), *метричну композицію* (спосіб розташування рядків у тексті) та *довжину*.

Важливими функціями рядку вони вважають смислоутворюючу, тактотворчу, композиційну, динамічну, жанровизначальну, стилістичну, експресивну, тональну та графіко-зображувальну.

Дослідники формальної та структурної поезики виділяють наступні способи організації рядків:

- *графічне членування рядків*, основними принципами якого є принцип «золотого перетину» та принцип симетрії;
- *поетичний синтаксис* впливає на композиційне членування рядків, головною умовою якого є збіг ритміко-синтаксичного періоду (кінця речення) з кінцем рядка. Але на сучасному етапі розвитку поетичного мовлення спостерігається порушення зазначеного правила, *анжамбеман*, яке використовується для ускладнення стилю, для стилістично-емоційного виділення, для зближення з розмовним стилем;
- *ритмізація рядків*, яка досягається за допомогою тісноти ряду [11, с. 149] (тісний зв'язок слів всередині віршованого рядку) (Тинянов Ю.М.) та віршованого ізометризму

(закономірного членування сильних та слабких складів). Це сприяє «ритмічному імпульсу»/руху. Ритмізація рядку досягається також за допомогою принципу повторюваності, в основі якого лежать ритм, рима, алітерації, асонанси, лексико-синтаксичні повтори та паралелізми.

Серед усіх зазначених законів основним конструктивним, структурно-динамічним законом віршованого мовлення є *ритм* (постструктурна естетико-формальна теорія), яке символісти не відділяють від поняття *метр*, і яке розглядається структуралістами як «*порушення метричної схеми*» (вірогідно-статистичний/морфологічний підхід).

Зазначені фактори віршованого мовлення, серед яких *метр*, *ритм* і *рима*, та трьох рівнів мови (звукового, словесного та образного) показали тісний взаємозв'язок один з одним. Першочерговими композиційними закономірностями віршованого мовлення є *ритмічна* та *синтаксична організації*. Графічний спосіб побудови віршованих текстів є вторинним.

Перспективою подальших досліджень є порівняння особливостей ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів різних авторів та літературно-стильових напрямів сучасної американської поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика: Учеб. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 334 с.
2. Виноградов В.В. Из истории изучения поэтики (20-е годы). // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М., 1975. – № 3. – С. 259-272.
3. Белехова Л.І. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків.: Видавництво ХНУ, 2009. – Вип. 57, № 838. – С. 20-28.
4. Брик О.М. Ритм и синтаксис. // Новый Леф. – М.: Госиздат, 1927. – № 3-6. – С. 15-37.
5. Гаспаров М.Л. Глагольная рифма и синтаксис стихотворной строки. // Русский язык в научном освещении. – М., 2001. – № 1. – С. 148-160.
6. Гаспаров М.Л. Лингвистика стиха. // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 1994. – Т. 53, №6. – С. 28-35.
7. Гаспаров М.Л. Оппозиция «стих-проза» и становление русского литературного стиха. // Русское стихосложение: Традиции и проблемы развития. – М., 1985. – С. 264-277.

8. Колмогоров А.Н. Строка, строфа и стих как ритмическая система. // Гринбаум О. Н. Материалы XXXI Всероссийской научно-методич. конф. преподав. и аспирантов филол. ф-та СПбГУ. – СПбГУ, 2002. – Вып. 4, ч. 2. – С. 12-28.

9. Лотман М.Ю. Анализ поэтического текста. Структура стиха. // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. – СПб.: Изд-во СПб, 1999. – С. 18-253.

10. Неборсина Н.П. Синтаксис стихотворной речи как предмет лингвопоэтического исследования (на материале английской и американской поэзии XVI-XX вв.): Дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Филологический факультет. Кафедра английского языкознания. – М., 1997. – 356 с.

11. Скулачева Т.В. К вопросу о взаимодействии ритма и синтаксиса в стихотворной строке (английский и русский четырехстопный ямб). // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 1989. – Т. 48., № 2. – С. 156-165.

12. Тынянов Ю.Н. Литературный факт. / Сост. О.И. Новиковой. – М.: Высшая школа, 1993. – С. 23-121.

13. Тынянов Ю.Н. Проблема стихотворного языка. // Вавилон: Вестник молодой литературы. – М.: АРГО-РИСК, 1993. – Вып. 2 (18). – С. 86-90.

14. Эйхенбаум Б.М. Теория «Формального метода». // О литературе. – М.: Сов. писатель, 1987. – С. 375-408.

15. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика. // Структурализм: «за» и «против»: Сб. переводных ст. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193-230.

16. Rosenthal M.L. Poetry in English. An Anthology. – Oxford. Oxford Univ. Press, 1987. General Editor. – P. 1138-1178.